

SERRA D'OR

747

MARÇ 2022

6,25 €

**TOT RECORDANT
JOAN FUSTER
EN EL CENTENARI
DEL NAIXEMENT**

Carme Gregori Soldevila
Vicent Simbor Roig
J. Àngel Cano Mateu

Desmond Tutu, activista o predicador?

Bernabé Dalmau

Entrevista a Maria Carme Roca

David Pagès i Cassú

Secrets oficials, 1968

Mònica Terribas

Del mal humor i altres plagues

Francesc-Marc Álvaro

2021: un resum de l'any literari

Joan Josep Isern

L'Any Joan Tomàs i Parés

Liliana Tomàs i Roch

Berlín, ciutat de teatres

Enric Ciurans

«Quan arribin els marcians»

Sandra Comas

Ildefons Cerdà i el naixement L'EIXAMPLE

per Josep Gordi Serrat

L'Eixample de Barcelona va néixer en un bon moment econòmic i es va beneficiar del fet que entre la ciutat emmurallada i els petits nuclis urbans que havien crescut al pla de Barcelona, com Sarrià, Gràcia o Sant Martí de Provençals, hi havia vint milions de metres quadrats de sòl sense obstacles, amb un relleu força planer només solcat per les rieres que baixaven de Collserola. Era així perquè, des del 1714 fins al 1858, la ciutat va ésser considerada plaça forta i estava sota el control, també en l'àmbit urbanístic, del capità general, és a dir, del Ministeri de la Guerra, i, per tant, sota l'ordenança militar de plaça forta, que decretava que no podia existir cap àrea edificable entre la muralla i 1,252 metres enllà, és a dir, la distància fins on arribava una bala de canó.

La dècada del 1850 al 1860 va ésser un dels períodes més fructífers de la polifacètica vida d'Ildefons Cerdà. D'una part, s'inicia com a polític en ser escollit diputat a Corts pel segon districte de Barcelona el 1851 i, uns anys més tard, va ser elegit regidor a l'Ajuntament de la ciutat (1854-1856). De l'altra, és en el decurs d'aquesta dècada que Cerdà va fixar les bases de la seva proposta d'eixample per a Barcelona. La data de l'inici d'aquest procés se situa al mes d'octubre de 1854, quan Pascual Madoz, governador civil de Barcelona, activà l'expedient per a l'enderrocament de les muralles. Aquesta causa culminà el 9 de desembre de 1858 —data clau en la història urbana de Barcelona—, quan el Ministeri de la Guerra va renunciar a continuar mantenint la ciutat dins la categoria de plaça forta. El resultat d'aquesta decisió va fer que les competències urbanístiques es transferissin al Ministeri de Foment. Des del primer moment, l'Ajuntament de Barcelona les va reclamar com a seves.

Tornem al 1854. El nou governador civil, Franquet, escollit per la marxa de Madoz a Madrid, va encarregar a Cerdà l'aixecament del plànol topogràfic de la rodalia de Barcelona, és a dir, l'espai que hi havia entre la muntanya de Montjuïc, Collserola i el riu Besòs. A finals del 1854, Cerdà també va ser escollit síndic del renovat Ajuntament de Barcelona, resultat de l'arribada de les forces progressistes al consistori. Tots aquests fets van perme-

de l'arbre de carrer

DE BARCELONA

L'octubre de 1854, el governador civil de Barcelona, Pascual Madoz, activa l'expedient per a l'enderrocament de les muralles. El 1858, el Ministeri de la Guerra renunciava a mantenir Barcelona en la categoria de plaça forta.

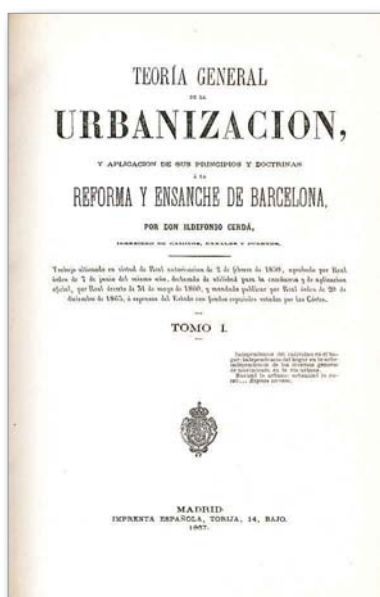
«La dècada del 1850 al 1860 va ésser un dels períodes més fructífers de la polifacètica vida d'Ildefons Cerdà.»

En l'estada a París, Cerdà va conèixer Haussmann i la seva proposta de transformació de la ciutat que havia iniciat el 1853.

tre que l'urbanista fos present tant a l'Ajuntament com al Govern Civil, situació que va afavorir els seus interessos polítics i professionals. Un cop finalitzat l'encàrrec del plànol topogràfic, Cerdà es va dedicar a estudiar les condicions de vida de la classe treballadora de la ciutat murada. D'aquesta activitat, en va néixer el 1856 una monografia estadística de la classe treballadora. L'estudi va analitzar les característiques dels habitatges, el nombre d'habitacions, la capacitat respirable... Barcelona, a mitjan segle XIX, tenia més de cent fàbriques tèxtils que donaven feina a uns vint mil obrers.

La fi del Bienni Progressista, el març del 1856, va generar l'empresonament de Cerdà, tot i que l'endemà mateix va sortir de la presó i, posteriorment, partí cap a París, on va residir uns mesos. En aquesta estada a la capital francesa va conèixer Haussmann i la seva proposta de transformació de la ciutat que s'havia iniciat a principis del 1853. Cerdà, al llarg de tot el seu temps disponible, es va dedicar a escriure la *Teoria general de la urbanització*, que es va publicar el 1867. Els dos volums d'aquest estudi els va adjuntar com a memòria del Pla de l'Eixample i en el segon volum va incorporar les dades de la seva monografia sobre la població treballadora de Barcelona.

El 15 de febrer de 1859, el Ministeri de Foment encarregà a Ildefons Cerdà que, en el termini d'un any, presentés una primera proposta a l'entorn del futur de l'Eixample barceloní. El mes d'abril del mateix any, l'Ajuntament de Barcelona publicà les bases del concurs per al nou eixample, ja que creia que les competències urbanístiques eren seves, i aquest concurs acabà donant com a guanyadora la proposta de l'arquitecte Antoni Rovira i Trias. Precisem que Cerdà no s'hi va pas presentar. Per tant, nasqué un conflicte polític i competencial entre les dues administracions, ja que cadascuna havia escollit un guanyador diferent. Aquest litigi es va resoldre el 31 de maig de 1860, quan el Ministeri aprovà definitivament el Pla d'Eixample de Cerdà. Cal especificar que el que va aprovar el Govern de Madrid va ésser el plànol d'alineacions del futur eixample per poder començar a construir, però no el projecte d'ordenança de construcció, ni el pla econòmic que havia presentat Cerdà.

«Cerdà es va dedicar a estudiar les condicions de vida de la classe treballadora de la ciutat murada.»

La seva *Teoría general de la urbanización*, publicada el 1867, va ser adjuntada com a memòria del Pla de l'Eixample i al segon volum hi va incorporar les dades de la seva monografia sobre la població treballadora de Barcelona.

Plànol dels voltants de Barcelona. Font: Catàleg en línia de l'Arxiu Municipal de Barcelona.

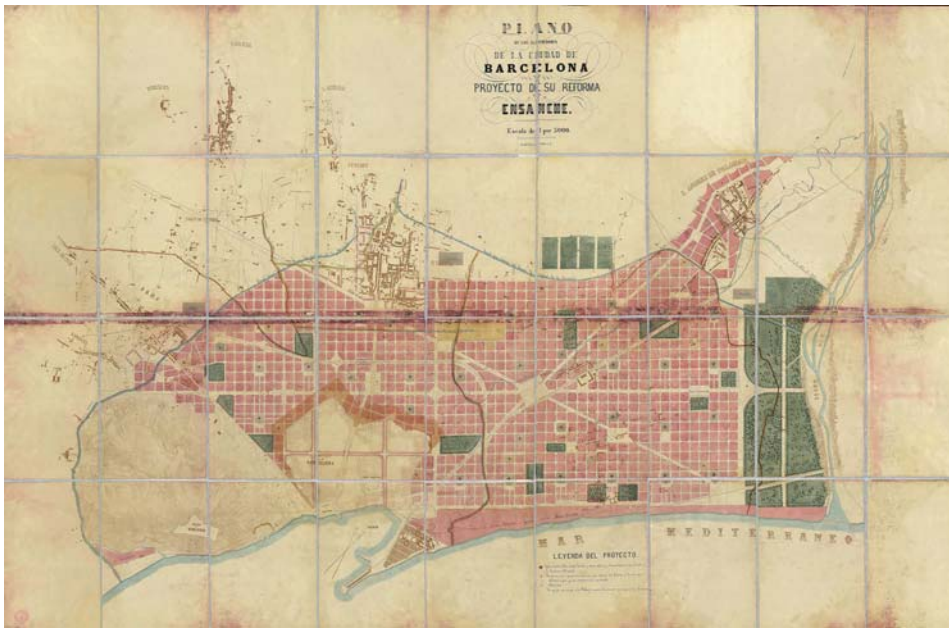
Arribats a aquest punt, es fa avinent preguntar-nos quin paper tingueren els arbres en la nova proposta urbanística que havia de dirigir el creixement de la ciutat. Recordem que Cerdà coneixia molt bé la situació urbana, social i de salubritat de la ciutat emmurallada, on s'havia passat de cases de dues o tres plantes amb patis interiors a edificis de veïns de cinc o sis plantes i fàbriques de la mateixa alçada. Tot plegat generava una densitat de 859 hab./ha, una de les més elevades d'Europa. L'asfíxia d'aquesta ciutat el preocupava molt, tal com es desprèn de les seves paraules: «*La estrechez y tortuosidades de las calles que ni siquiera dejan paso suficientemente libre y cómodo a la circulación ordinaria, la falta absoluta de plazas y jardines espaciosos que hagan las veces de depósitos y de modificadores del aire atmosférico, la excesiva y criminal elevación de las casas particulares y la estrechez de sus patios que no dan acceso directo a la luz solar.*»

El projecte urbanístic de Cerdà es fonamentava en una estructura urbana de peces repetides, és a dir, carrers i illes que permetien un creixement infinit, uniforme, igualitari i racional de la ciutat. Amb les noves amplades dels carrers i la distribució d'edificis i espais verds, aspirava a resoldre els dèficits de la ciutat intramurs: la segregació social, l'estretor dels carrers i la manca d'arbres, de ventilació i de llum.

La morfologia de l'Eixample té com a peça clau un quadrat de 113 metres de costat, amb els angles escapçats. Així naixien els xamfrans amb vint metres de costat. El resultat és una estructura ortogonal de la qual només se n'havien de construir dos costats amb una profunditat edificable de 20-24 metres i una alçada màxima de 16 metres, deixant l'interior destinat a jardins en els quals es plantarien 36

arbres. Sobre aquest tema, Cerdà deia: «*Mas si en vez de cerrar las islas se dejan abiertas en forma de corchete y que en los jardines de cada casa de enfrente con un enverjado de calles opuestas y paralelas, entonces la renovación del aire de los jardines se hará mucho mejor... será mucho más saludable.*» La proposta de Cerdà preveia que al voltant de cada illa es plantarien cent arbres, un cada vuit metres. Per tant, cada illa tindria 136 arbres. Establí que cada carrer de vint metres dedicaria la meitat de l'espai al transport i l'altra meitat als vianants.

En el detall de la secció viària va arribar a dibuixar els escocells circulars on es plantarien els arbres. Si aquesta proposta s'hagués convertit en realitat, l'Eixample de Barcelona hauria estat una veritable ciutat jardí. El pla també preveia tots els equipaments que necessitaria la futura ciutat: 31 esglésies; cada 900 metres, un mercat; cada 1.500, un parc i, al voltant del riu Besòs, un gran bosc. Un altre dels principis de Cerdà era ruralitzar l'urbà, és a dir, fer entrar la natura a la ciutat amb la plantació d'arbres a tots els carrers i als jardins dels interiors d'illes. La clau d'aquesta proposta era més higienista que estètica. Per a Cerdà, els carrers amples eren els conductors per on circulava l'aire que generen els jardins, els quals actuen com a pulmons i, d'altra part, les finestres i les portes dels habitatges les concebia com el nas i la boca per on entrava i sortia l'aire de les cambres. La millora higiènica també es fonamentava amb uns carrers prou amples per deixar entrar el sol i la llum per ventilar els habitatges. Cerdà va preveure que es plantarien més de 100.000 arbres entre els interiors de les illes, els carrers, el conjunt de petits parcs i els dos grans parcs situats als extrems de la ciutat. Per a ell, els arbres no

«El litigi entre l'Ajuntament de Barcelona i el Ministeri de Foment es va resoldre el 31 de maig de 1860, quan el Ministeri aprovà definitivament el Pla d'Eixample de Cerdà.»

Projecte d'Eixample de la ciutat de Barcelona. 1860. Font: Catàleg en línia de l'Arxiu Municipal de Barcelona.

«La morfologia de l'Eixample té com a peça clau un quadrat de 113 metres de costat, amb els angles escapçats. Així naixien els xamfrans amb vint metres de costat. [...] El resultat és una estructura ortogonal de la qual només se n'havien de construir dos costats deixant l'interior destinat a jardins en els quals es plantarien 36 arbres.»

**SERRA
D'OR**

Subscriu-te a la cultura

I FES-HO CÒMODAMENT

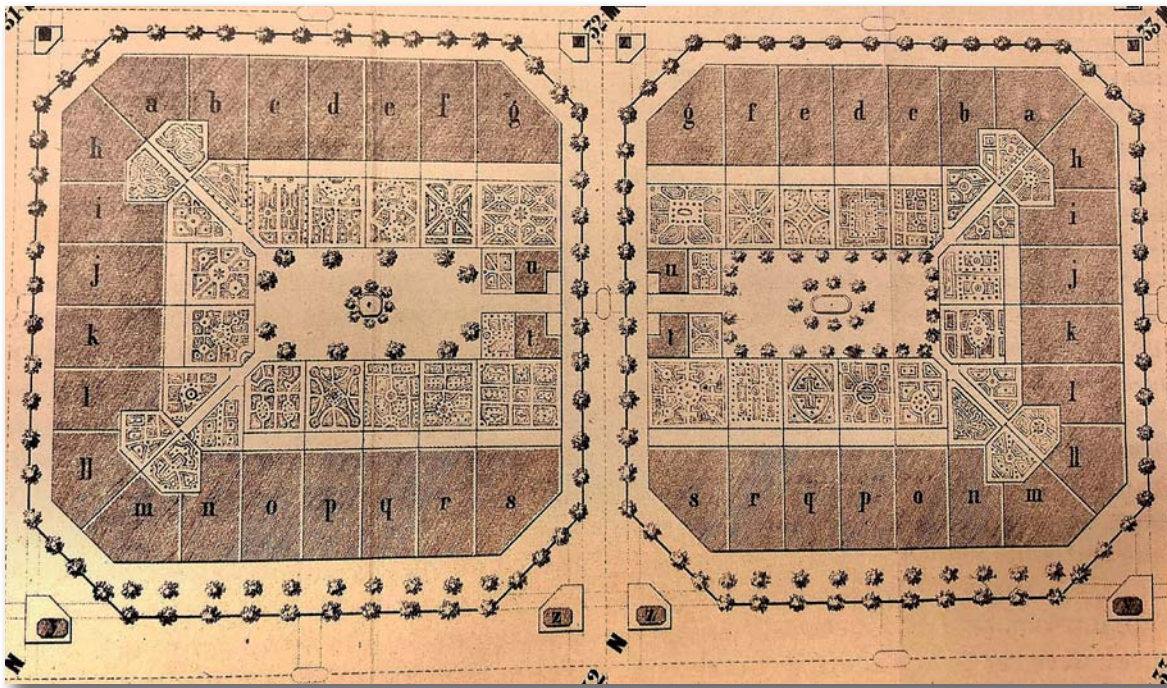
PAPER
(11 NÚMEROS)
www.pamsa.cat
93 245 03 03

64
€/ANY

DIGITAL
(11 NÚMEROS)
www.iquosc.cat/serra-d-or

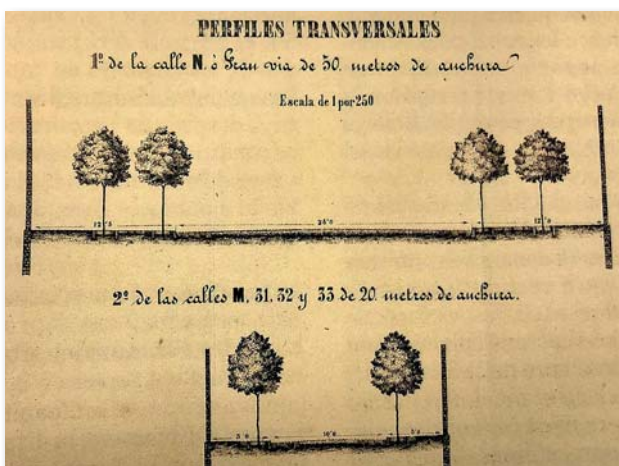
36,99
€/ANY

Imatge del fulletó divulgatiu de la Societat El Fomento del Ensanche de Barcelona. Font: Catàleg en línia de l'Arxiu Municipal de Barcelona. La proposta de Cerdà preveia que al voltant de cada illa es plantarien 100 arbres, un cada vuit metres. A l'interior, destinat a jardins, se'n plantarien 36. En total, doncs, cada illa tindria 136 arbres.

«Amb les noves amplades dels carrers i la distribució d'edificis i espais verds, aspirava a resoldre els dèficits de la ciutat intramurs.»

«Si aquesta proposta s'hagués convertit en realitat, l'Eixample de Barcelona hauria estat una veritable ciutat jardí.»

«La clau d'aquesta proposta era més higienista que estètica [...]. Per a ell, els arbres no eren un element que, simplement, embellia la ciutat, sinó quelcom imprescindible.»

eren un element que, simplement, embellia la ciutat, sinó quelcom imprescindible. Deia: «*Las plantaciones de árboles son en tales casos el medio más eficaz de prevenir la infección del suelo, de sanear el terreno y hasta purificar la atmósfera..., por eso no solo conviene que los haya en las calles sino que es indispensable que en cada manzana se les destine, cuando menos una superficie igual a la edificable.*» La quadrícula de l'Eixample permetia un equilibri entre el moviment (carrers) i el repòs (interiors enjardinats de

les illes). Es preveia que existiria un 50% del sòl edificat i un altre 50% de sòl enjardinat.

Avui en dia, els arbres estan plenament integrats dins de l'estètica o escenografia de la ciutat. Amb el desenvolupament de l'Eixample de Cerdà neix l'arbre de carrer que s'estén per tot el nou espai urbà. Aquest estereotip ha arrelat tant en el programari urbanístic actual que se'ns faria molt difícil imaginar el dibuix d'un nou carrer que no deixés espai per als escocells dels arbres.